

JOSIP OSTI

JOSIP OSTI

O romanih *Brine Svit*

Brina Švigelj Mèrat, ki že dolgo živi v Franciji, je vstopila v slovensko literaturo z romanom *April*, ki je izšel leta 1984 v zbirki Pota mladih založbe Mladinska knjiga. Žal je bil njen prvenec, z naslovom meseca, v katerem so vsi letni časi v *enem*, enako kot v redkih življenjskih trenutkih, zaznamovanih predvsem z močno ljubeznijo, v tistem času spregledan. Kdo ve ali zaradi tega, ker je avtorica živela zunaj Slovenije, ali zato, ker je bil njen roman umeščen v pariško okolje, v katerem z lahkoto galskega duha izpostavlja *ženski princip* in vsestransko ljubezen, posebno ženske do ženske, drugačen od takratne romaneskne produkcije na Slovenskem. Mogoče zaradi enega in drugega.

Ljudski pregovor pravi: "Daleč od očesa, daleč od srca", in pogosto ga potrjujejo tudi literarni kritiki. Na Slovenskem enako kot drugje. O tem nas prepričuje odnos kritikov do literature pisateljev, ki so živeli ali še živijo v tujini. Tudi do tistih, ki so se, tako kot nekateri pisatelji, ločili od tradicionalistov in svoja estetska merila niso več podrejali ideologiji. In do tistih, ki literarne recepcije niso utemeljevali samo na marksizmu, temveč so upoštevali vsa, tudi novejša filozofska mišljenja in sodobne dosežke v literarni vedi ter k literaturi pristopali z drugačnimi pogledi na literarno zgodovino in vlogo kritike. Takšni kritiki, ki so pri branju, razumevanju, interpretiranju in ocenjevanju del uporabljali ključne nove, moderne kritike, so se bili v glavnem in z razlogom osredotočili na dela, v katerih so se prepletale jezikovne svoboščine literaturi imanentne igrivosti in upor politiki in družbi nasploh, ki sta omejevali nekatere človeške svoboščine, s tem pa tudi popolnoma svobodno ustvarjalnost. Na dela pisateljev, ki so na svoj način prispevali k razširjanju svobodnega avtohtonega literarnega ozemlja in spreminjanju podobe novejšega slovenskega romanopisja.

Pred izidom *Aprila* je bil, recimo, Vitomil Zupan že objavil svoja najboljša dela, romane *Menuet za kitaro*, *Komedija človeškega tkiva* in *Levitan*. Večino svojih najboljših del tudi Lojze Kovačič. Med njimi romane *Deček in smrt*, *Resničnost*, *Pet fragmentov* in prav v letu 1984 prvo knjigo *Prišlekov*. Polno ustvarjalno zrelost je že

dosegel Rudi Šeligo. Drago Jančar tudi. Posebno z romanom *Galjot*. Od njega in zelo nadarjenega, žal prezgodaj umrlega Marka Švabiča mlajši pisatelji so se, preden so se lotili romana, v glavnem ukvarjali s krajšo prozo. In tudi še mlajši, pripadniki tako imenovane generacije osemdesetih. Večina enih in drugih je bila razbremenjena ideoloških naplavin in ni čutila potrebe po kakršnem koli političnem angažmaju. Posebno ne v literaturi, ki se mu ni mogel izogniti marsikateri med starejšimi pisatelji, bodisi da je šlo za podporo politiki ali antipolitiko, razumljeno tako, kot je o njej pisal György Konrad.

Brina Švigelj Mérat je v literaturo, kot rečeno, vstopila z romanom, ki se vsebinsko in strukturno izmika Lukasevi definiciji romana kot "forme zrele možatosti". V njem se je namreč pisateljica po eni strani izognila zgodovinskim in družbenim razsežnostim časa, po drugi pa poetiki *novega romana* in zanjo značilnemu "objektivnemu" oziroma podrobnemu opisovanju zunanosti predmetnega sveta. Osredotočila se je na opisovanje dogodkov v sebi. Na pripovedovanje o čustveno psiholoških premikih in pretresih v lastni notranjosti. Tovrstna introspekcija je pustila skozi subjektivno lečo le fragmente dogajanj okrog nje, iz katerih bo lahko bralec, odvisno od stopnje pozornosti in imaginativnih sposobnosti, sam povezal niti dogajanj in sestavil zunanjo zgodbo. Ali kot pravi neimenovani lik prvoosebne pripovedovalke, ki jo do določene mere lahko enačimo z avtorico: "Ph. S. mi je med drugim govoril, da v mojem pisanju ni nobenega zunanjega, nobenega pravega konflikta." In to je mnenje znanega francoskega pisatelja Philipa Sollersa, ki je, tako kot tudi nekateri drugi liki, morda predvsem zaradi svojevrstne ekonomije jezika, tudi sicer značilne za ta tekst, najpogosteje omenjan z inicialkami. Tako kot, recimo, v tem romanu, v katerem je socialno in eksistencialno okolje osrednjega lika v glavnem zaznamovano z umetnostjo, literaturo, glasbo, gledališčem in filmom, prepoznamo, da se za inicialkami M. D., ne da bi nam to avtorica neposredno povedala, skriva pisateljica Margerite Duras. In podobno. Kljub temu da *April* res ni roman zunanjega konflikta, je pravi konflikt v njem notranji, zgrajen na hrepenenju po ljubezni, ki se ne uresniči, povzroči pa močno bolečino. Gre za ljubezen ženske do ženske, ki do takrat ni bila obravnavana v slovenskem romanopisju, posebno ne takšna, ki hkrati ne pomeni odrekanja ljubezni do moškega, kajti gre za žensko, ki ima moža in je pred porodom drugega otroka, in ne na takšen pripovedni način, kot je opisana ta, od marsikatere ljubezenske zgodbe, bodisi da gre za ljubezen do bitja drugega ali istega spola, bolj zapletena zgodba. Pisateljica, ki verjame v svoj prvi roman, pripoveduje zgodbo, ki ji sledi od začetka do konca, čeprav je zgrajena iz koščkov vsakdanjih javnih in intimnih odnosov, spominov, misli in sanj, v vsebini primernem jeziku. Čeprav gre za željo do popolne ljubezni, za erotično vzdušje in odnose, pri katerih ni mogoče skriti emocij, najsi gre za ljubezen ali ljubosumje in sovraštvo, ki ju ljubezen pogosto poraja, tako kot tudi samoto, ki jo "v sebi" začuti tisti, ki mu ljubezen ni vračana, so njene besede svetle in mehke. Pesniške v najboljšem pomenu besede. Prav s takšnimi nežnimi in znotraj razsvetljenimi besedami, ki niso ne

sentimentalne ne patetične Brina Švigelj Mérat pripoveduje o ljubezni, ki "se rodi v hipu", a traja dlje časa, o bližini ali oddaljenosti med ljudmi, o doseženi in skaljeni harmoniji med njimi ... Pri tem soglaša z mornarjem, ki piše ženi, da mu dve različni ljubezni, ki ju čuti v sebi in zaradi katerih je srečen, *odkrivata novo realnost*. Posebno z njegovo ugotovitvijo, da "telo ženske nima meja". Z besedami, ki jim, kot pravi, *pušča* "ves prostor in čar" in s katerimi "razdira, dekonstruira svet, da ga potem na novo zgradi".

Nenavzočnost pisateljice v slovenskem kulturnem oziroma književnem življenju in izid njenega knjižnega prvenca prav v času, ko so najboljša dela slovenskih pisateljev, tako kot tako imenovano politično gledališče, prikazovala surovo življenjsko resničnost bližnje preteklosti, sta imela za posledico, da je *April*, v katerem je veliko vsebinskih in slogovnih posebnosti njenega danes prepoznavnega pisanja, ostal zunaj vidnega polja kritike. Ta se mu bolj analitično ni posvečala niti pri obravnavi dveh njenih naslednjih romanov, *Con bria*, ki je izšel leta 1998 v zbirki Samorog založbe Nova revija, in *Smrti slovenske primadone*, ki je izšel leta 2000 v zbirki Nova slovenska knjiga založbe Mladinska knjiga, čeprav sta oba naletela na dober sprejem pri bralcih in kritikih doma in na tujem. Posebno v Franciji, kjer sta v prevodu Zdenke Štimac izšla pri založbi Gallimard in sta že prevedena v več jezikov. Seveda, čas naredi svoje in tako kot marsikatero drugo knjigo je drugače brati, razumevati in tolmačiti *April* nekdanj kot danes. Toda kljub spremembam horizonta njegove obravnave se mi zdi, da je kritika nepravilno spregledala duha in zgradbo tega romana, ki je napisan v obliki mozaika iz koščkov dnevniških avtorefleksij, pisem in spominov, v času, ko pisateljica, ki piše pred zrcalom in je hkrati avtorica in pripovedni subjekt oziroma osrednji lik, pričakuje rojstvo drugega otroka in prvega romana.

Na začetku *Aprila* avtorica pravi: "Moja zdajšnja resnica je v fragmentarnosti." Zato ga je bilo mogoče, ko je izšel, tako kot tudi v novejšem času, brati na način, na kakršnega beremo predvsem fragmentarno in podobno, če ne enako avtobiografsko literaturo Lojzeta Kovačiča. V obeh primerih je nekaj v literaturi uresničene derridajevske filozofije dekonstrukcije, ki hkrati iz koščkov in črepinj resničnega življenja strukturira literarni tekst, ki zaživi po lastnih, umetniških zakonitostih. Seveda, pisateljica sama se zaveda, da se "stvari da povedati tudi drugače", toda zdi se mi, da ji je v prvencu uspelo prepričljivo prikazati trojno življenje tistega, ki se ukvarja s pisanjem. Predvsem s prepletanjem spominov, vsakdanjega življenja in sanj s pisanjem samim in napisanim.

Njen drugi roman, *Con brio*, ki je izšel po petnajstih letih pisateljskega molka, je v marsičem vsebinsko in artikulacijsko podoben prvemu. Tudi v njem je Pariz prizorišče nenavadne ljubezenske zgodbe, zgrajene iz šestdesetih fragmentov. Tematsko in strukturno torej temelji na podobnih zasnovah kot njen prvi roman, vendar so med njima tudi velike razlike. Tokrat je notranji pripovedovalec, opazovalec in hkrati samoopazovalec, starejši moški, pisatelj R. A. Tibor. Njegov pogled na dogodke, ki so mu po srečanju in ženitvijo s skrivnostno in kot april muhasto, štirideset let mlajšo Grušenjko, ki jo kliče Katarina

oziroma Kati, spremenili življenje in ga dobesedno obrnili na glavo, je pogled na žensko z druge strani zrcala. V tem zrcalu, ki postaja vse bolj zatemnjeno, se Tiborjeva ljubezen in njegovo moško poželenje kažeta kot izgubljene iluzije. Kajti Kati, kot zvemo na koncu romana, do katerega nas pisateljica pripelje z metodo postopnega razkrivanja skrivnosti, podobno kriminalki, je Slovenka, ki je Tiborja izbrala za očeta, ne pa za ljubimca oziroma moža. Gre torej za tragikomični zaplet in razplet dogodkov, na katere je vplivala v psihiatriji znana fiksna ideja, s katero se je tudi Kati poskusila upreti človekovi usodi oziroma tistemu, kar mu je, kot so to starši ali življenje nasploh, dano brez njegove izbire ali privolitve. Avtorica, kot ugotavlja Vanesa Matajč v daljši esejični spremni besedi, pravzaprav variira podobno zgodbo iz dekadencega romana Pierra Louysa *Ženske in pajac*, ki je bil objavljen natančno pred sto leti. Toda v romanu *Con brio* ni vse v osrednji zgodbi, ki jo avtorica razširja in zapleta z drugimi zgodbami. Pomembnejši je način, kako se koščki zgodb kalejdoskopsko sestavljajo v romaneskno celoto, v kateri ostaja uganka, ali gre za življenjsko zgodbo ali pisateljsko domišljijo R. A. Tiborja oziroma za roman o romanu in v romanu. K tej uspeli igri z zrcali prispeva tudi dvojno zrcaljenje avtorice hkrati v Kati in Tiborju.

In če je Brina Švigelj Mérat, ki se ukvarja tudi s filmom, v *Aprilu* uporabila postopek, podoben Godardovemu, gre v *Con briu*, kot pravi s Tiborjevimi besedami, predvsem za "neomahljivi proces razkrajanja, ki mu rečemo življenje". Po lastnih filmskih izkušnjah je njen jezik postal še bolj prečiščen, njene literarne podobe v drugem romanu pa opazno bolj vizualno jasne. Montaža pripovednih atrakcij je podobna filmski, kar temu *skoncitriranemu življenju* oziroma samosvojem prostoru in času zgodbe o *tesnobni sreči* daje posebno dinamiko, ki spodbuja bralca, da roman prebere v enem dihu.

Brina Švigelj Mérat je leta 2000, tokrat pod psevdonimom Brina Svit, ki verjetno izhaja iz sanj o svitu v njenem prvencu, objavila novi, tretji roman z naslovom *Smrt slovenske primadone*. Čeprav se mi zdi, da pisateljici v novem romanu, v celoti gledano, ni uspelo preseči stopnje pripovedne čarovnije, dosežene s prejšnjim, ki je z razlogom marsikoga presenetila, je pred nami še ena njena večstransko zelo zanimiva, mestoma resnično pretresljiva knjiga, ki nas malone prisili, da jo, tako kot *Con brio*, preberemo v enem dihu.

Smrt slovenske primadone govori predvsem o operni pevki Lei Kralj, ki živi v Parizu, kjer je, kot tudi na odrih drugje po svetu, dosegla velik uspeh in se znašla v najožjem krogu za Slovenko leta 2000 oziroma stoletja. O njej in s tem tudi veliko o sebi in nekaterih drugih osebah govori njen naključni znanec, kasneje pa, čeprav homoseksualec, njen "spremljevalec" in prijatelj ter "zapisovalec" njenega življenjepisa, ki s prebujanjem spominov za neko revijo odgovarja na vprašanja o njej. Sam okvir ali strukturna iznajdba, ki objema in drži skupaj pripovedno snov, več človeških usod in življenjskih zgodb, dogodke in občutke iz različnih časov in še marsikaj drugega v tem večplastnem romanu, potrjuje pisateljčino večščino, najbolj uspeli deli znotraj tega okvirja pa globino

njenega videnja posebno medčloveških odnosov, tako žensko-ženskih kot tudi moško-ženskih in moško-moških. Posebno pozorno je opisano razmerje med Leo in materjo, anesteziistko Ingrid, ki je ena tistih, "ki hočejo do konca življenja in na vsak način ostati matere", ne da bi se ob tem zavedale, da otroci, tudi ko odrastejo, potrebujejo resnično ljubezen.

Lea namreč umira od lakote – je "lačna ljubezni". Da so "odnosi med ljudmi nerazumljivi", kažejo tudi njena razmerja in razmerja do tistega, ki mu je avtorica namenila vlogo pripovedovalca zgodbe, z moškimi, kot, ne nazadnje, njun medsebojni odnos, ki ju privede do skupnega ljubimca. Vsi liki v romanu, bodisi da gre za homoseksualce ali heteroseksualce, hrepenijo po ljubezni, ki se ne uresničuje. Vsaj ne v obliki, ki je ni mogoče doseči le s seksom in ki edina osmišlja življenje. Prav splošni manko tovrstne ljubezni zgodbo o smrti slovenske primadone, ki je bila nadarjena sopranistka, pianistka, poliglotka in "dramski talent" z dokazanim "darom umiranja" na odru, dela še bolj tragično.

Posebna plat romana je videnje Slovenije z očmi tujca, ki to zanj terro incognito razkrije tako z resnično lepe kot tudi z manj lepe strani, ki ju kažeta po eni strani Kras, po drugi pa Ljubljana. Po *Con briu* je tudi roman *Smrt slovenske primadone* pri bralcih naletel na dober sprejem. Ne le zaradi naslova. Predvsem zaradi avtoričine izredne spretnosti, da ustvari večstransko zanimivo in zelo berljivo besedilo, čeravno govori o zapletenih in občutljivih življenjskih rečeh. Zagotovo jih bo napotil k branju ne le *Con bria*, temveč tudi njenega prvenca *April*, literarne kritike pa, verjamem, k primernemu tolmačenju in ocenjevanju njenih dosedanjih del in njihovemu umeščanju v kontekst sodobnega slovenskega romanopisja, ki ga je nedvomno obogatila. Pričakovati je odmev slovenske literarne kritike posebno danes, ko sta francoska prevoda romanov *Con brio* in *Smrt slovenske primadone*, ki mu je podeljena ena izmed francoskih literarnih nagrad, sprožila plaz zanimanja zanju tudi v drugih deželah. Res je, da sta bila po izidu v izvorniku oba romana Brine Švigelj Mérat oziroma Brine Svit med najbolj brani knjigami na Slovenskem, toda zdi se mi, da sta, ko gre za njuno kritiško vrednotenje, čeprav avtorica piše v slovenščini, bolj cenjena v Franciji kot doma. Sam ne enačim vrednosti knjig z njihovo oziroma avtorjevo popularnostjo in številom prevodov, v tem primeru pa se ne morem izogniti vtisu, da slovenska literarna kritika ni imela in še nima dovolj posluha za literaturo te pisateljice. Čeprav se večkrat zgodi, da literarni kritiki ne prepoznajo posebnosti in vrednosti kakšnega dela, ne le prvenca, ostaja madež na kritikih, ki so, ukvarjajoč se z že uveljavljenimi pisatelji ali tistimi iz kroga svojih prijateljev ali znancev med pisatelji, popolnoma spregledali njen prvi roman *April*. Niso se mu bližali "s čistimi rokami", kot se je, po mnenju avtorice, ki ga je izrekla prav na začetku tega romana, *treba bližati* poeziji. In seveda ne le poeziji – literaturi nasploh.